

Guido M.C. Jansen

Paulus geneest de kreupele man te Lystra uit 1663 door Karel du Jardin (1626-1678)

Na jaren van onachtzaamheid kan de historisch-schilderkunst uit de zeventiende eeuw weer rekenen op een groeiende belangstelling van kunsthistorici, musea en liefhebbers. Een belangrijke aansporing daartoe vormde de mede door het Rijksmuseum in 1980 georganiseerde tentoonstelling *God en de goden. Verhalen uit de bijbelse en klassieke oudheid door Rembrandt en zijn tijdgenoten*. De verwaarlozing van dit deel van de vaderlandse schilderkunst heeft zijn sporen in de collectie van het Rijksmuseum nagelaten. Derhalve probeert het museum sinds de jaren tachtig regelmatig lacunes op dit gebied te vullen door schilderijen in bruikleen te nemen van andere instellingen of door geschikte schilderijen op een andere manier te verwerven. Zo verkreeg het Rijksmuseum enkele jaren geleden twee grote figuurstukken van Gerbrandt van den Eeckhout en Jacob van Loo in bruikleen van de Rijksdienst Beeldende Kunst, en dankzij aankoop konden belangrijke historiestukken van Ferdinand Bol, Hendrick Goltzius, Gerard van Honthorst en Cesar van Everdingen aan de collectie van de nationale schatkamer worden toegevoegd. Dit verheugende aantal aanwinsten kan thans worden aangevuld met een indrukwekkend doek uit 1663, Karel du Jardins *Paulus geneest de kreupele man te Lystra*, een schilderij dat eind januari 1997 met steun van de Vereniging Rembrandt en de Rijksmuseum Stichting kon worden aangekocht op een veiling in New York (afb. 1).

Het door Du Jardin afgebeelde onderwerp is ontleend aan de Handelingen der Apostelen. Na in Iconium bijna te zijn gestenigd waren Paulus en Barnabas naar Lystra in Lycaonië (Zuid-Turkije) gevlucht, waar zij verder gingen met de verkondiging van het evangelie. Daar was een man, kreupel vanaf zijn geboorte, die Paulus hoorde preken. Paulus nu ziende dat hij geloof had om gezond te worden zeide met grote stem: *Sta recht op uw voeten. En hij sprong op en wandelde* (Handelingen 14: 9-10). Na deze wonderbaarlijke genezing werden Paulus en Barnabas door de plaatselijke bevolking aangezien voor de goden Mercurius en Jupiter en alles werd in gereedheid gebracht om aan hen te offeren. Dit ziende verscheurden zij hun kleren, riepen luid dat zij geen goden waren en smeekten de bevolking niet aan hen te offeren. Op het in een krachtig koloriet uitgevoerde schilderij dat linksboven voluit is gesigneerd en 1663 gedateerd, zien we een bijna levensgrote Paulus zijn aandacht richten op de jongeman op krukken naast hem, linksonder. De apostel, vanuit een laag standpunt gezien en monumentaal afstekend tegen een donkere wolkenlucht, is weergegeven met een lange witte, breed geschilderde baard en gekleed in een lichtbruin antiquiserend gewaad met een donkerrode mantel er overheen. Een aantal omstanders is al in aanbidding op de knieën gevallen; een vrouw rechtsonder, met een doek om het hoofd en een lichtgrijze mantel om de schouders, houdt een slip van

Afb. 1. Karel du Jardin, *Paulus geneest de kreupel
man te Lystra*, 1663. Olieverf op doek, 179 x 139 cm.
Rijksmuseum, Amsterdam, inv.nr. Sk-A-4922.
Verworven met steun van de Vereniging Rembrandt en
de Rijksmuseum Stichting.

Afb. 2. Meester van Paulus en Barnabas, Paulus en Barnabas te Lystra. Olieverf op paneel, 59,5 x 85,7 cm. Museum of Fine Arts, Boedapest.

Paulus' mantel vast. Opvallend is de afwezigheid van Barnabas, maar uit een overschildering (repentir) direct rechts naast het hoofd van Paulus valt diens oorspronkelijke plaats nog af te lezen. Dit repentir is ook nog te zien bij de rechterschouder van de man op krukken rechts; daaruit kan worden afgeleid dat deze pas op het laatst aan de compositie is toegevoegd. Overigens valt ook uit de reactie van sommige geknielde omstanders links de aanwezigheid van de later overschilderde Barnabas op te maken, aangezien hun blikken gericht zijn op een plaats achter de apostel Paulus. Waarom Du Jardin de figuur van Barnabas op een gegeven moment heeft overschilderd, is niet duidelijk. Wellicht wilde de Luthers gedoopte kunstenaar zo getrouw mogelijk de Heilige Schrift in beeld brengen, waarin alleen sprake is van Paulus als wonderdoener.

Het laatste deel van de geschiedenis te Lystra – waarin Paulus en Barnabas hun kleren verscheuren en door de bevolking als goden worden vereerd – werd in de zeventiende eeuw regelmatig in beeld gebracht, in het bijzonder door kunstenaars in Amsterdam uit de omgeving van Rembrandt.¹ Karel du Jardin koos echter voor het begin van het bijbelverhaal en hierin was hij uniek: er is geen andere voorstelling met dit onderwerp uit de zeventiende-eeuwse schilderkunst bekend. De scène werd in de zestiende eeuw wel sporadisch uitgebeeld, maar steeds als deel van de complete vertelling van de gebeurtenis te Lystra. Dit is onder meer te zien op een Antwerpse paneel uit circa 1560, dat vroeger aan Jan van Hemessen werd toegeschreven en thans aan de zogenaamde Meester van Paulus en Barnabas (afb. 2); de genezing van de kreupel neemt op de voorgrond

Afb. 3. Philips Galle naar Johannes Stradanus, Paulus en Barnabas te Lystra, 1575. Gravure, 203 x 267 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

een prominente plaats in.² Een ander voorbeeld stamt eveneens uit Antwerpen en staat op naam van Joachim Beuckelaer.³ De zekere mate van populariteit van dit verhaal in die tijd had te maken met de aanwezigheid in Brussel van kartons van Rafaël, waar tapijten naar gewezen werden. Op een van die grote kartons (als bruikleen van de Engelse koningin in het Victoria & Albert Museum te Londen) had Rafaël het verhaal van Paulus en Barnabas te Lystra voorgesteld, inclusief de genezen kreupele.⁴

De geschiedenis te Lystra werd aan het einde van de zestiende eeuw ook door Johannes Stradanus (Jan van der Straet) in beeld gebracht en door Philips Galle gegraveerd (afb. 3).⁵ Op die gravure is de scène met de genezing op de voorgrond te zien, maar de andere bij het verhaal behorende scènes ontbreken ook hier geenszins. De in Antwerpen uitgegeven prent van Galle naar Stradanus is waarschijnlijk door Du Jardin gebruikt ten

behoefte van zijn compositie in de wijze waarop hij de figuur van de apostel Paulus heeft afgebeeld.⁶ Een andere bron is wellicht een compositie van de Franse schilder Michel Corneille de Oude geweest. In 1644 schilderde deze een groot doek voor de kathedraal van Notre-Dame in Parijs met een voorstelling van Paulus en Barnabas hun kleren verscheurend te Lystra.⁷ Dit enorme doek of een van de studies ervoor kon door Du Jardin zijn gezien tijdens zijn verblijf in Parijs in het najaar van 1650; op 29 augustus van dat jaar ondertekende de schilder in Amsterdam namelijk een document waarin stond dat hij was *staende op syn vertreck omme te gaen naer Parijs*.⁸ Waarschijnlijker echter kende hij het Franse schilderij door de prent ernaar van François de Poilly uit 1645 (afb. 4).⁹ Deze prent werd verschillende keren uitgegeven, één keer zelfs in een iets gewijzigde vorm door Nicolaes Visscher in Amsterdam.¹⁰ De wijze waarop Barnabas achter

Afb. 4. François de Poilly naar Michel Corneille,
Paulus en Barnabas te Lystra, 1645. Gravure,
475 x 350 mm. Bibliothèque Nationale, Cabinet des
Estampes, Parijs.

Michel Corneille in et Pinx. C6. priu Reg. F de Poilly scul. J. Marbottin

Sacerdos quoque Iouis, qui erat ante Civitatem, tauros, et coronas ante januas afferens cum populo volebat
Sacrificare, quod obi audierunt Apostoli Barnabas, et PAULUS, conserijsis tunicis, suis exilierunt in turbas clamantes, &c.
Est typus P. Muzzenet van Taubken ad. morant. 1791. ACTE.

Afb. 5. Karel du Jardin, *De bekering van Paulus*, 1662.
Olieverf op doek, 186,5 x 134,5 cm. National Gallery,
Londen.

Afb. 6. Karel du Jardin, *Bellenblazende jongen (Vanitas)*, 1663. Olieverf op doek, 116 x 96,5 cm. Royal Museum of Fine Arts, Kopenhagen.

Paulus staat opgesteld komt nauw overeen met de manier waarop Du Jardin Barnabas oorspronkelijk had weergegeven. Du Jardin maakte overigens wel vaker gebruik van ontleningen aan prenten ten behoeve van zijn schilderijen en in de nalatenschap van de kunstenaar kwamen dan ook de nodige *portu-feulien van boecken en printen* voor.¹¹

Paulus geneest de kreupele man te Lystra is met zijn grote afmetingen en monumentaal in het beeldvlak gezette figuren stellig Du Jardins meest indrukwekkende historiestuk. De in Amsterdam in 1626 geboren meester begon met het schilderen van grootfigurige historiestukken in de jaren zestig, toen hij zich na een verblijf in Frankrijk in 1650-'51 en een verblijf in Den Haag tussen 1656 en 1658 weer in zijn geboortestad had gevestigd.¹² Hij had zich aanvankelijk toegelegd op gedetailleerd uitgevoerde, zonnig aandoende italiaaniserende landschappen, hoewel hij ook Hollandse landschappen heeft geschilderd, in een

sterk door Paulus Potter beïnvloede stijl. Daarnaast kennen we een aantal uitstekende portretten van zijn hand, waaronder *De regenten van het Spinhuis en Nieuwe Werkhuis te Amsterdam* uit 1669. Van alle bovengenoemde genres bezit het Rijksmuseum prachtige voorbeelden en dankzij de aanwinst van de hier besproken monumentale bijbelse voorstelling is nu ook een belangrijk specimen van Du Jardins historieschilderkunst in de collectie vertegenwoordigd. Zoals gezegd begon Du Jardin in de jaren zestig met het schilderen van grote figuurstukken. Het vroegst gedateerd is *De bekeering van Paulus* uit 1662 in de National Gallery te Londen (afb. 5). In factuur en koloriet sluit de nieuw verworven *Paulus* van één jaar later daar naadloos bij aan, net als een eveneens 1663 gedateerde *Bellenblazende jongen (Vanitas)* in Kopenhagen (afb. 6). Een twaalfstal van dergelijke historiestukken is thans nog van zijn hand bekend.

Het is opmerkelijk dat juist over deze kant van Du Jardins oeuvre lange tijd negatief geoordeeld werd, een diskwalificatie die waarschijnlijk op Gerard de Lairese is terug te voeren.¹³ Dit oordeel bleef tot ver in onze eeuw geldig, blijkens de meningen van Wilhelm Martin, Eduard Plietzsch en anderen. Volgens Martin behoorden bijbelse voorstellingen *tot de minder gelukkige voortbrengsels van zijn penseel* en ook Plietzsch meende *Die religiösen Bilder und auch ein paar Allegorien gehören bei aller anerkennenswerten handwerklichen Solidität wahrlich nicht zu den Meisterwerken des Künstlers*.¹⁴

Over zijn bijbelse historiestukken werd in Du Jardins eigen tijd echter heel anders gedacht. Die werden juist hogelijk gewaardeerd, getuige onder andere een lovend vers uit 1662 van Jan Vos op een (kleinfigurige) *Kruisiging* in de collectie van Michiel Popta (thans Musée du Louvre, Parijs).¹⁵ Ook *Paulus geneest de kreupele man te Lystra* moet in deze waardering hebben gedeeld: het werd omstreeks 1673 gekopieerd door een leerling van Du Jardin, Erick van den Weerelt, ook wel Wilkes genaamd, ten behoeve van het Amsterdamse Burgerweeshuis.¹⁶ Tevens is een getekende kopie naar het schilderij bekend.¹⁷ Bovendien werd Du Jar-

dins inventie omstreeks 1675 door Johannes van Somer in een zwartekunstprent in spiegelbeeld uitgegeven (afb. 7).¹⁸ Pas G.J. Hoogwerff had in onze tijd als eerste weer oog voor de kwaliteiten van Du Jardins *Paulus*; hij vond het een *doek van ongemeene kwaliteiten en edel van coloriet*.¹⁹

Omdat Erick van den Weerelt, alias Wilkes, *Paulus geneest de kreupele man te Lystra* voor het Burgerweeshuis heeft gekopieerd, heeft men wel gedacht dat ook Du Jardin zijn origineel voor een of andere Amster-

damse instelling heeft vervaardigd. Naar alle waarschijnlijkheid was dit echter niet het geval en werd het geschilderd voor een particulier. In de op 18 februari 1677 opgemaakte boedelinventaris van de overleden oud-schepen van Amsterdam, Joan van Beaumont de Jonge, staat namelijk beschreven: *Een schilderije zijnde St. Paulus van Jardijns met een swarte ebben lijst*.²⁰ Van Beaumont, een lakenkoopman, woonde aan de Herengracht en heeft verschillende openbare functies vervuld. Hij liet een failliete boedel na, waarin

Afb. 7. Johannes van Somer naar Karel du Jardin, *Paulus geneest de kreupele man te Lystra*, 1675. Zwartekunstprent, 325 x 274 mm. Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

verder nog als belangrijkste werken staan beschreven *een groot stuck sijnde een Venus van Palma gedaen* en een [groot stuck] met swarte lijst van den Verloren Soon van Cornelis van Haerlem.²¹ Over het schilderij van Du Jardin ontbreken helaas nadere gegevens, zodat het hypothetisch blijft of met deze vermelding ook inderdaad *Paulus geneest de kreupele man te Lystra* is bedoeld.

De oudste zekere vermelding van het schilderij is te vinden in een uitvoerige beschrijving van John Smith uit 1834, waar hij aan toevoegde: *Now in a private collection at Groningen*.²² Deze niet nader aangeduide verzameling was die van Jhr. Mr. Reneke Gockinga (1785–1848). Volgens Immerzeel bezat deze oud-raadsheer aan het Provinciaal Gerechtshof van Groningen *eene kleine, doch uitmuntende Verzameling oude en nieuwe kunst. De aandacht overwaardig* vond hij *de Geneezing der kreupelen, in natuurlijke grootte voorgesteld, door Karel du Jardin*, terwijl hij verder nog een landschap met dieren door Dirk van Bergen en een jachtstilven van Weenix vermeldenswaard achtte.²³ Na het overlijden van Reneke Gockinga, in 1817 als eerste van zijn geslacht in de adelstand verheven, kwam de collectie in handen van zijn zoon, Jhr. Mr. Wolter Gockinga (1812–1883).²⁴ Na diens dood werd het kabinet in Amsterdam bij opbod verkocht samen met schilderijen uit andere bronnen, wat het bijkans onmogelijk maakt de verzameling-Gockinga te reconstrueren.²⁵

Bij de verkoping van 1883 werd het schilderij van Du Jardin voor 3000 gulden, het hoogste bedrag van de veiling, toegeslagen aan veilinghouder Van Pappelendam ten behoeve van *Van Hattem, Sliedrecht*.²⁶ Deze Van Hattem was de grootste koper op de veiling, want hij verwierf toen maar liefst 26 schilderijen voor meer dan 10.000 gulden in totaal. Naast de Du Jardin behoorden tot zijn aanwinsten onder andere stilleven van Van der Ast, Bosschaert en Marseus en het fraaie *Berglandschap met een huijkar op een houten brug* uit 1790 van Gerard van Nijmegen, thans eveneens in de verzameling van het Rijksmuseum.²⁷ Deze 'Van Hattem' is te identificeren als J.C. van Hattum van Ellewoutsdijk (1837–1909), die in 1894 van

Sliedrecht naar Den Haag verhuisde, waar hij gemeenteraadslid was geworden. Van Hattum was een rijke aannemer die, volgens de overlevering binnen de familie, met zijn baggerschepen heeft meegewerkt aan het graven van het Panama- en Suezkanaal.²⁸ In april 1894 gaf hij *Paulus geneest de kreupele man te Lystra* aan het Mauritshuis in bruikleen; het bleef daar tot 1912, toen het aan de familie werd geretourneerd.²⁹ Nog tot 1987 bleef het schilderij in bezit van de familie. In laatstgenoemd jaar werd het ter verkoop aangeboden bij Christie's in Londen. Zowel het Mauritshuis als Museum Boymans-van Beuningen trachtten het destijds voor Nederland te behouden. Het schilderij was door het veilinghuis een opbrengst van ongeveer f 200.000 toegedacht, maar de hamerprijs was – op het hoogtepunt van de markt – het zesvoudige hiervan, teveel voor een Nederlands museum. De koper bleek mevrouw Barbara Piasecka Johnson uit Princeton, New Jersey, te zijn, die juist in die tijd een indrukwekkende verzameling van bijna uitsluitend Italiaanse kunst bijeenbracht. Inclusief een optimistisch aan Johannes Vermeer toegeschreven schilderij was het werk van Du Jardin daarin het enige van Hollandse bodem.³⁰ De eigenaresse bood het schilderij in januari jongstleden bij Christie's in New York opnieuw te koop aan. Deze keer werd voor f 900.000 het Rijksmuseum de nieuwe eigenaar.³¹

De in 1987 gemiste aankoop werd in 1990 beschreven als een jammerlijk voorbeeld van een recent uit Nederland verdwenen meesterwerk van de Hollandse schilderkunst.³² Soms echter wil de geschiedenis – met steun van de Vereniging Rembrandt en de Rijksmuseum Stichting – een voor ons openbaar kunstbezit gunstige wending nemen: *Paulus geneest de kreupele man te Lystra* van Karel du Jardin is terug in Amsterdam.

Noten

¹ A. Pigler, *Barockthemen*, Budapest 1974, deel 1, pp. 395–396; onder anderen Pieter Lastman, Jacob Pynas, Gijsbert Sibilla en Jacob de Wet hebben dit thema uitgebeeld, sommigen meer dan eens.

² Joos Bruyn, 'De Meester van Paulus en Barnabas (Jan Mandyn?) en een vroeg werk van Pieter Aertsen', *Rubens and his World. Bijdragen opgedragen aan Prof. Dr. Ir. R.-A. d'Hulst*, Antwerpen 1985, pp. 17–28.

³ Dit 1565 gedateerde paneel werd voor het laatst gesignaleerd op een veiling bij Sotheby's in Londen op 12 december 1973, kavelnr. 135 (olieverf op paneel, 110 x 165 cm). In 1947 bevond het zich bij kunsthandel Katz te Dieren als een werk van Pieter Aertsen.

⁴ John Shearman, *Raphael's cartoons in the collection of H.M. the Queen*, London 1972.

⁵ F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings, and woodcuts*, deel 8, Amsterdam z.j., p. 244, nr. 306–340. Deze gravure maakt deel uit van een serie van 35 illustraties van de Handelingen der Apostelen en werd in 1575 voor het eerst door Galle in Antwerpen uitgegeven. Een zesde editie van de serie verscheen in 1655 bij Claes Jansz Visscher in Amsterdam.

⁶ B.J. Broos, 'Karel Du Jardin, *Paul Healing the Crippled Man at Lystra*, 1663', *Biuletyn historii sztuki* 1997 (in druk).

⁷ Het altaarstuk bevindt zich tegenwoordig in het Musée des Beaux-Arts in Arras, zie Yves Picart, *Michel Corneille (1601–1664) l'Ancien*, Paris 1995, pp. 58–59 met afb.; een modello bevindt zich in het Musée Carnavalet in Parijs en een tekening in het prentenkabinet van het Louvre (inv.nr. 25284), zie Picart, pp. 62, 106 en 115 (de afbeelding van de tekening is daar verwisseld met die van de prent in spiegelbeeld).

⁸ Jennifer M. Kilian, *The paintings of Karel du Jardin (1626–1678)*, Ph.D. diss. New York University 1993, Ann Arbor [1996], p. 210. Deze akte was eerder gepubliceerd door A. Bredius, 'De nalatenschap van Carel du Jardin', *Oud Holland* 24 (1906), p. 224.

⁹ José Lothe, *L'Oeuvre gravé de François et Nicolas de Poilly d'Abbeville*, Paris 1994, p. 186, nr. 325. Met dank aan Jan van der Waals en Peter Fuhring die mij op het werk van Michel Corneille en François de Poilly attendeerden.

¹⁰ Het Rijksprentenkabinet bezit een exemplaar van de uitgave van Nicolaes Visscher, die niet bij Lothe 1994, *op.cit.* (noot 9), wordt vermeld.

¹¹ Kilian 1993, *op.cit.* (noot 8), p. 227. Deze inventaris was eveneens eerder gepubliceerd door Bredius 1906, *op.cit.* (noot 8), pp. 223–232. Voor ontleningen aan de prentkunst in het werk van Du Jardin, zie: Ernst Brochhagen, *Karel Dujardin. Ein Beitrag zum Italianismus in Holland im 17. Jahrhundert*, Diss. Köln 1958, pp. 59–85.

¹² Voor veel nieuwe gegevens over het leven van Du Jardin, zoals zijn doop in de Lutherse kerk op 27 september 1626, zie Kilian 1993, *op.cit.* (noot 8).

¹³ Gerard de Lairese, *Groot schilderboek*, Haarlem 1740 (oorspronkelijke editie 1707), deel 1, p. 138: *Karel du Gardyn was uitsteekend fraay in het kleen: echter had hy groote neiging en lust in het naervolgen der doorluchtige kloeke schilders: doch hy heeft eindelyk daar mede niet kunnen te recht komen.*

¹⁴ W. Martin, *De Hollandsche schilderkunst in de zeventiende eeuw. Rembrandt en zijn tijd*, Amsterdam 1936, p. 358; Eduard Plietzsch, *Holländische und Flämische Maler des XVII. Jahrh.*, Leipzig [1960], p. 158.

¹⁵ Jan Vos, *Alle de gedichten*, Amsterdam 1662, p. 787. Dit gedicht werd later door Arnold Houbraken overgenomen in zijn leven van de schilder, zie diens *De groote schouburgh der Nederlantsche konstschilders en schilderessen*, Amsterdam 1721, deel 3, pp. 57–59.

¹⁶ Voor de kopie, thans in het Amsterdams Historisch Museum, zie: Albert Blankert (m.m.v. Rob Ruurs), *Schilderijen daterend van voor 1800, voorlopige catalogus, Amsterdams Historisch Museum*, Amsterdam 1975/1979, pp. 94–95, nr. 122.

¹⁷ Deze getekende kopie kwam bij R.W.P. de Vries in Amsterdam onder de hamer op 9 maart 1920, kavelnr. 126 (bister en chinese inkt, gehooft met wit, 370 x 265 mm); een afbeelding ervan is niet bekend.

¹⁸ Hollstein, *op.cit.* (zie noot 5); deel 27, Amsterdam 1983, p. 117, nr. 24.

¹⁹ G.J. Hoogewerff, 'Karel Dujardin's schilderijen met gewijde voorstellingen', *Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*, (tweede reeks, X) 1940, p. 119.

²⁰ Gemeentelijke Archiefdienst, Amsterdam, de inventarisatie van de nagelaten goederen van Joan van Beaumont de Jonge werd gedaan voor *zijnne crediteuren*: Archief 5072 (Desolate Boedelskamer), nr. 383, folio 26verso (18 februari 1677); met dank aan Bas Dudok van Heel voor het verifiëren van een ongepubliceerde aantekening.

ning van Abraham Bredius, berustend in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie in Den Haag. Bredius had *Jordaens* gelezen, maar daarbij over het hoofd gezien dat hij hetzelfde schilderij op naam van *Jardijn* had gezet, toen hij de boedelinventaris van Van Beaumont tegenkwam in de protocollen van februari 1677 van notaris Outgers in Amsterdam. Kilian 1993, *op.cit.* (zie noot 8), p. 369, wees al op deze laatste, eveneens ongepubliceerde aantekening van Bredius, die niet meer in het Amsterdamse gemeentearchief terug te vinden is.

²¹ Zowel de Palma als de Cornelis hingen *Int Voorhuys*, waar verder nog een *lantschap van Crabbetje* (=Jan Asselijn) hing. In het *Sykamer-tje hingen eenighe paertjens van Wouwerman en een man en vrouw van Hals*. Het schilderij van Du Jardin hing in de *Binnkamer*. Zie: RKD, Den Haag, Archief A. Bredius, Aantekeningen Oud Hollandsche Kunstinventarissen: inventaris Joan van Beaumont de Jonge, februari 1677 (Notaris Outgers, Amsterdam).

²² John Smith, *A catalogue raisonné of the works of the most eminent Dutch, Flemish, and French painters ...*, deel 5, London 1834, p. 271, nr. 115 *Paul healing the Impotent Man. The subject is composed of several figures, and the apostle is represented standing in the middle, with his hands extended towards the cripple, behind whom are about three women; and on the opposite side, and front, is a young woman on her knees, in a devotional attitude. The figures are about the size of life, and are painted in a smooth and delicate manner.*

²³ J. Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, deel 1, Amsterdam 1842, p. 281.

²⁴ Christiaan Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters*, deel 2, Amsterdam 1858, p. 577.

²⁵ *Catalogue de tableaux anciens provenant de la collection de feu M. le Chevalier W. Gockinga, de Groningue, et autres successions*, Amsterdam (Van Pappelendam & Schouten), 1883, kavelnr. 34. Aan moderne werken kwamen toen onder andere schilderijen van Jan Baptist Kobell, Nicolaas Bauer en Pieter Gerardus van Os onder de hamer. De landschappen met vee van laatstgenoemde waren 1826 gedateerd; misschien geeft deze datum ons enig inzicht in de periode dat Reneke Gockinga zich op het bijbrengen van zijn kabinet had toegelegd.

²⁶ Volgens een anonieme aantekening in een

exemplaar van de veilingcatalogus in de bibliotheek van het Rijksmuseum. Het is overigens opmerkelijk dat het schilderij toen werd verkocht als voorstellend *Petrus zieken genezend*; de correcte interpretatie van Smith met Paulus te Lystra (zie noot 22) was kennelijk vergeten. Vervolgens bleef deze identificatie abusievelijk gehandhaafd tot Hoogewerff (noot 19).

²⁷ *Het Galante Tijdperk. Schilderijen uit de collectie van het Rijksmuseum, 1700-1800*, Amsterdam/Zwolle 1995, pp. 86-87, nr. 34. Overigens zijn de hoogte- en breedtematen in de veilingcatalogus van 1883 verwisseld. Het schilderij is daarin opgenomen als kavelnr. 98 en werd voor 500 gulden afgeslagen.

²⁸ Van Hattum van Ellewoutsdijk is als verzamelaar vooral bekend geworden door zijn aankoop voor 100.000 gulden van de Historische Galerij van Arti et Amicitiae in 1895. De collectie dreigde indertijd uit Nederland te verdwijnen. Na aankoop bood hij de galerij in bruikleen aan de gemeente Den Haag aan, waarna de schilderijen in het stadhuis werden opgehangen en in januari 1896 voor het publiek opengesteld. Toen de gemeente na vijf jaar een rekening stuurde voor de kosten van de verlichting, werd de bruikleenovereenkomst opgezegd. Zie cat.tent. *Het Vaderlandsch Gevoel. Vergeten negentiende-eeuwse schilderijen over onze geschiedenis*, Rijksmuseum Amsterdam, 1978, pp. 233-235. In 1988 verwierf het Rijksmuseum het schilderij van Gerard Bilders uit deze Historische Galerij, *Jacob van Ruisdael een watermolen schetsend* (inv.nr. Sk-A-4865).

²⁹ Voor bijzonderheden over de relatie met het Mauritshuis, zie Broos 1997, *op.cit.* (noot 6).

³⁰ *Opus Sacrum. Catalogue of the exhibition from the collection of Barbara Piasecka Johnson*, Warschau (Royal Castle) 1990. De tekst over het schilderij van Du Jardin is van de hand van Arthur Wheelock (pp. 266-271, nr. 47).

³¹ *The Art Newspaper* (nr. 68, maart 1997, p. 32) vond het een koopje en bovendien: *this masterpiece was a lost opportunity for American museums.*

³² Edwin Buijsen, 'De strijd tegen de dollar', *Hollandse Meesters uit Amerika*, cat.tent. Den Haag (Mauritshuis) 1990, pp. 72-73.